
F. Boci, *Ontwikkelingen in declaratieve kennis, een onderzoek naar veranderingen in kennis-schemata van eerstejaars PABO-studenten*. Academisch Boeken Centrum, De Lier, 1990, VII + 149 pag., ISBN 90-72015-56-8.

In de dissertatie van Boei (verdedigd op 31 oktober 1990 in Leiden) wordt verslag gedaan van een onderzoek dat deel uit maakt van een langlopend onderzoeksprogramma 'cognities van (aanstaande) onderwijsgeevenden' van de vakgroep onderwijsstudies van de Rijksuniversiteit te Leiden. Het proefschrift is met name een vervolg op eerder onderzoek beschreven in de dissertatie van Corporaal, 'Bouwstenen voor een opleidingsdidactiek'.

Het theoretisch kader van het proefschrift van Boei is volgens de auteur tot stand gekomen door een integratie van cognitief-psychologische informatieverwerkingstheorieën in een handelingstheoretisch perspectief. Deze theoretische basis wordt beschreven in hoofdstuk 1. Ik zou willen toevoegen dat ook de theorie van Kelly over persoonlijke constructen een belangrijke rol speelt. Zij vormt de basis voor de *repgriid* die veel in het Leidse onderzoek wordt gebruikt. Uitgangspunt van de studie is dat declaratieve kennis mentaal wordt gerepresenteerd in de vorm van concepten en door middel van proposities tussen deze concepten. Het geheel van dergelijke kennis over een bepaald onderwerp wordt een schema genoemd. Verondersteld wordt dat dergelijke schema's een belangrijke functie hebben voor het handelen. Overeenkomsten en verschillen in (de ontwikkeling van) de schemata met betrekking tot het onderwerp 'goed onderwijzen' staan in deze studie centraal, omdat ze van groot belang worden geacht voor de opleidingsdidactiek.

In hoofdstuk 2 wordt de *repgriid* geïntroduceerd. De basis voor de afname van de *repgriid* in dit onderzoek zijn dezelfde elementen als in het onderzoek van Corporaal. Het zijn beschrijvingen van aspecten van onderwijs zoals het stimuleren van leerlingen, het plannen en voorbereiden van lessen, etc. In eerste instantie zijn bij de afname van de *repgriid* steeds drie elementen voorgelegd aan een respondent met de vraag op welke belangrijk aspect twee of drie van de elementen met elkaar overeenkomen. De relatie tussen het aldus ontlokte concept en de elementen diende vervolgens voor elk element op een vijfpuntsschaal te worden weergegeven. Hoofdstuk 2 bevat ook een beschrijving van de resultaten

van eerder onderzoek en geeft de onderzoeksvragen weer: "Welke zijn de constituerende pré-concepten van schemata met betrekking tot 'goed onderwijzen' bij eerstejaars PABO-studenten" en "Is er sprake van ontwikkeling in de constituerende concepten met betrekking tot 'goed onderwijzen' van PABO-studenten gedurende het eerste jaar van opleiding".

Hoofdstuk 3 beschrijft onderzoek naar de betrouwbaarheid en validiteit van de gegevens die met de *repgriid* verkregen kunnen worden. Verschillende vormen van het instrument (bijvoorbeeld beantwoording op een vijfpuntsschaal resp. driepuntsschaal) worden in empirisch onderzoek vergeleken, teneinde tot verbeteringen van de betrouwbaarheid te komen. Daarbij werd, tijdens hardopdenk-sessies, de wijze waarop respondenten met het instrument omgingen vastgelegd op audioband. Aangezien geen van de vormen die werden gehanteerd een verbetering ten opzichte van de oorspronkelijke vorm opleverde werd getracht inzicht te verkrijgen in redenen voor, onder meer, de lage interne consistentie. Geconstateerd werd op basis van analyse van de hardopdenkprotocollen dat het voor respondenten niet mogelijk is tot een consistente vertaling te komen van strategische kennis over de relatie tussen elementen en concepten in een score uitgedrukt in een getal. Daarom werd besloten respondenten, nadat een concept was ontlokt, alleen te vragen om in woorden te beschrijven welke relatie er bestaat tussen het concept en de elementen van de *repgriid*.

In hoofdstuk 4 worden op basis van een analyse van recente rapportages van onderzoek over verschillen tussen beginnende leerkrachten en expert-leerkrachten de vraagstellingen met betrekking tot schemata en te verwachten veranderingen tijdens de opleiding nader gespecificeerd. Hierbij gaat het met name om de vraag in hoeverre oppervlakteconcepten (voorgroondenmerken zonder referentie naar onderliggende structuren) voorkomen c.q. veranderen en om de ontwikkeling in strategische, itemspecifieke en relationele kennis.

De gebruikte opzet voor het hoofdonderzoek komt aan de orde in hoofdstuk 5, waarbij nauwkeurig wordt verantwoord hoe te werk is gegaan. Gekozen is voor een longitudinale opzet. Gegevens werden vijf keer verzameld gedurende het eerste opleidingsjaar bij twaalf PABO-studenten. In een controlegroep van negen studenten werden slechts één keer gegevens verzameld, aan het einde van het jaar. Enkele resultaten (hoofdstuk 6): In de loop van het eerste opleidingsjaar noemen de respondenten vaker concepten die te maken hebben met gevarieerd lesgeven en met het voorbereiden van lessen

en de klasse-organisatie. Voor het overige lijken de door de respondenten genoemde concepten echter vrij stabiel. Deze concepten betreffen vooral 'het bevorderen of stellen van doelen voor het onderwijs', 'kennis van leerlingen verkrijgen en toepassen' en 'sfeer, omgang, contact hebben'. Zowel ten aanzien van de vooropleiding van de respondenten als ten aanzien van het opleidingsinstituut worden verschillen gevonden in de concepten die worden ontlokt in de repgridafname. In de loop van het jaar lijken de concepten te homogeniseren in concepten die deels specifiek zijn voor het betreffende opleidingsinstituut. De itemspecifieke en relationele kennis neemt in de eerste maanden van de opleiding toe en in het tweede deel van het eerste opleidingsjaar neemt de strategische kennis toe.

De studie wordt afgesloten met een aantal kanttekeningen bij het onderzoek en een bespreking van de resultaten. Deze bespreking wordt, zoals zo vaak in Nederlandse publikaties, ten onrechte gepresenteerd onder het hoofdje 'discussie'.

De opbouw van de studie is zorgvuldig, met veel aandacht voor de vorming van hypothesen en het ontwikkelen en testen van de instrumentatie. De zorgvuldigheid van de studie, gecombineerd met het feit dat mede daardoor slechts een gering aantal respondenten kon worden opgenomen in het onderzoek, leidt ertoe dat resultaten hoogstwaarschijnlijk valide zijn, maar niet erg generaliseerbaar. Dat toont eens te meer aan dat onderzoek dient te gebeuren door op elkaars schouders te gaan staan wil het tot wetenschappelijke vooruitgang leiden. Het valt dan ook te prijzen dat deze dissertatie heel duidelijk voortbouwt op eerder onderzoek. Te veel wordt het Nederlandse onderwijskundige onderzoek, naar mijn mening, gekenmerkt door los van elkaar staande, kortdurende, en daardoor weinig belangwekkende projecten. Boei's dissertatie kan gezien worden als een poging fundamenteel onderzoek te verrichten. Via het voortzetten van ingeslagen wegen en gebruik makend van wat ook elders al is bereikt wordt gewerkt aan het tot stand komen van (kleine stukjes) nieuwe kennis. Van dergelijk onderzoek moet naar mijn mening niet te snel profijt voor de dagelijkse opleidingspraktijk worden verwacht. Wat dat betreft had de auteur zich in het eerste hoofdstuk en de samenvatting wel wat bescheidener mogen opstellen ("The reason for this study is that eventually it provides teacher trainers with the opportunity to incorporate the resulting insights into their didactical approach", blz. 134). Op wat langere termijn is van een reeks van dergelijk fundamenteel onderzoek wellicht wel praktisch effect te verwachten maar op korte termijn lijken de resultaten me weinig voor de praktijk te betekenen.

Ondanks mijn algemene waardering voor het onderzoek zijn er natuurlijk wel kanttekeningen te plaatsten. De studie is niet gemakkelijk geschreven en maakt (te) sterk gebruik van jargon. De weer-

gave van tabellen is naar mijn mening soms verwarrend en vaak nogal gecompliceerd. Deels is dit wellicht inherent aan de aard van het onderzoek, maar wat meer aandacht op dit punt zou het de lezer een stuk eenvoudiger hebben kunnen maken.

In Boei's studie worden prescriptie en descriptie soms door elkaar gehaald. In principe hebben de gehanteerde theorieën slechts descriptieve waarde. Ze pogen te beschrijven hoe denkprocessen van docenten verlopen. Ongemerkt gaat dergelijke descriptie bij Boei echter soms over in beschrijvingen van hoe het denken zou moeten verlopen. Bijvoorbeeld op blz. 17: "Echter, in situaties waarin de condities die aanleiding geven tot het handelen zich tijdens het handelen kunnen wijzigen, is handelen onder "executive control" noodzakelijk". Door op deze wijze descriptie te laten overgaan in prescriptie worden ongegronde uitspraken gedaan vanuit het theoretisch model over wenselijk functioneren. Zolang empirische gegevens over het voorkomen en de wenselijkheid van bepaalde typen denkprocessen ontbreken is het voorbarig prescriptieve uitspraken te doen.

De keuze voor het kennisgebied met betrekking tot 'goed onderwijzen' lijkt op het eerste gezicht vanuit een beoogde praktijkrelevantie wellicht logisch. De uitwerking die dit concreet krijgt in deze studie overtuigt mij echter niet van het belang van dit kennisgebied voor opleidingsonderwijs. Ik vraag mij af of de auteur zich niet teveel heeft gericht op het kwantificeerbaar maken van relaties die op vormkenmerken zijn gebaseerd (als...dan, etc.). Het lijkt mij de vraag in hoeverre dergelijke oppervlakteconcepten belangrijk zijn als men aspecten van het denken van docenten wil beschrijven die de kwaliteit van het onderwijzen beïnvloeden. Veeleer zouden daarvoor inhoudelijke kenmerken als onderwerp van studie in aanmerking komen.

Boei baseert zich voor zijn onderzoek met name op informatieverwerkingstheorieën. Ook in ander onderzoek naar het denken van leerkrachten wordt de keuze voor onderzoek op basis van rationele informatieverwerkingsprocessen vaak gemaakt. Natuurlijk nemen docenten vaak bewuste besluiten tot het uitvoeren van bepaalde handelingen (zoals Boei op blz. 1 stelt), maar veel van het gedrag komt ook automatisch tot stand en vormt onderdeel van, al dan niet adequate, routines. Ook Boei verwijst wel naar de begrenzing van de rationaliteit van het handelen. Naar mijn mening is het van belang dat in onderzoek naar het functioneren van docenten meer aandacht wordt besteed aan de soms onbewuste, niet-rationele processen die een rol spelen, bijvoorbeeld bij het uitvoeren van routines, maar ook bij het handelen in stressvolle situaties.

Samenvattend ben ik van mening dat Boei een goede, maar moeilijk leesbare, dissertatie heeft afgeleverd. De praktische relevantie ervan is wellicht minder dan de auteur beoogd heeft.

Th. Wubbels

Inhoud andere tijdschriften

Comenius

11e jaargang, nr. 2, 1991

Het cultuurverschil als achterstandsprobleem. Achtergrond en perspectieven van opvoedingsadvies aan Turkse en Marokkaanse moeders, door J. van der Zwaard.

Op weg naar volwassenheid. Huidig onderzoek op het gebied van onderwijs en arbeid, door B. Hövels en B. van Onna

Natuurlijk, dus christelijk. Nederlandse gereformeerden en de reformpedagogiek, door B. Kruithof en E. Mulder

Filosofie van de pedagogische wetenschappen. Metapedagogiek versus protopedagogiek. Bespreking van en kanttekeningen bij S. Miedema en G. J. J. Biesta, *Filosofie van de pedagogische wetenschappen*, door W. Pols

De perspectivische bijdrage van de wetenschapsfilosofie aan de pedagogische wetenschappen. Reactie op W. Pols, door G. Biesta en S. Miedema

Reactie op 'Intellectuelen en politiek' van Pels en Nauta, door G. de Vries en R. de Wilde
Antwoord aan De Wilde en De Vries, door L. Nauta en D. Pels

Wetenschapsonderzoek en pedagogiek. Reactie op Biesta en Miedema, 'Wetenschapspedagogiek', door G. Widdershoven.

Pedagogisch Tijdschrift

16e jaargang, nr. 3, 1991

De betekenis van M. J. Langeveld voor de naoorlogse Nederlandse pedagogiek (met het accent op de periode 1945-1960), door B. Levering

Professionele pedagogische hulpverlening, door J. Rispen en P. M. Schoorl

Een bekende onbekende. Over de receptie van Langevelds werk in Duitsland, door A. Rang en B. Rang
Vorming in het tijdperk van de nieuwe media. De noodzaak van meerzinnigheid en wederkerigheid, door D. Wildemeersch

De taal van het mogelijke: basis voor de democratie en grondslag van een kritische pedagogiek? Besprekingsartikel, door J. Masschelein

Tijdschrift voor Onderwijsresearch

16e jaargang, nr. 2, 1991

Weighting two- and four-choice items, door D. N. M. de Gruijter

De constructie en interne validering van een meerkeuzetoets voor het meten van schrijfvaardigheid, door E. van Schooten en K. de Gloppe

Leren begrijpen van anaforische relaties in teksten: effecten van instructie in jaargroep vijf van het basisonderwijs, door E. C. Roelofs, C. A. J. Aarnoutse en M. J. M. Voeten

Een kunstmatige, maar intelligente oplossing voor de werkwoordspelling, door J. Zuidema en J. Weber
Notities en Commentaren

Beschikbaarheid van tijdschriftartikelen op het gebied van het onderwijs, door H. M. Knippenberg en R. E. C. Verstraaten

Tijdschrift voor Orthopedagogiek

30e jaargang, nr. 5, 1991

In memoriam J. L. L. Knijff, door R. de Groot
Leerkracht-leerling interacties, leerlingkenmerken en leerprestaties van jonge allochtone kinderen, door E. Wagenaar en E. M. Scholte

Het gemeenschappelijk rapport is een bron van zorg, door J. G. Roozendaal

Effecten van een curriculum 'Sociale vorming' voor de bovenbouw van het basisonderwijs, door J. Bokhorst en F. A. Goossens

Tijdschrift voor Orthopedagogiek

30e jaargang, nr. 6, 1991

Zorg voor ernstig geestelijk gehandicapten, door G. H. van Gemert

De kwaliteit van het bestaan en de orthopedagogische hulpverlening, door A. T. G. van Gennep

Autoritair opvoedingsgedrag, locus of control ten aanzien van opvoeding en de gedragsstijl van het kind, door J. M. A. M. Janssens

De Tweede Kamer en de kindbescherming, door M. Faas

Een praktijkdienend onderzoek, door J. W. M. van Erp en C. F. van Parreren